

Diederick Slijkerman

Liberaal zwaargewicht

Henk Vonhoff (1931-2010)

2018 Prometheus Amsterdam

© 2018 Diederick Slijkerman

Omslagontwerp CMRB

Foto omslag Harry Cock/Hollandse Hoogte

Foto auteur Marco Bakker

Zetwerk Elgraphic bv, Vlaardingen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3382 5

I

Bevochten autoriteit, omstreden vrijheid

Hendrik Johan Lubert Vonhoff kwam op 22 juni 1931 ter wereld in de Nickeriestraat 15 te Amsterdam-West. Hij was de tweede zoon van Lubert Vonhoff en Wilhelmina Ernestine Johanna Schober, en werd Henk genoemd. Zijn broer Jan was zeven jaar ouder. Verder kwamen er geen kinderen.

Moeder Willy was een vrouw met allure. Haar vader Louis Otto Schober kwam uit Sorau in Duitsland, nu Polen, en was kapper in een chique kapsalon op het Leidseplein tegenover de Schouwburg. In de pauzes haastte hij zich naar de Schouwburg om de kapsels van de dames bij te werken. Haar moeder Alida Indermaur kwam uit een van oorsprong Duitse familie. In 1906 baarde haar moeder een tweeling die jong overleed. Alida kwam daar niet overheen en werd opgenomen in Meerenberg, een instituut voor zwakzinnigen te Santpoort. Willy werd verder opgevoed door haar grootmoeder, maar deze overleed aan de Spaanse griep, die na de Eerste Wereldoorlog door Europa spookte. Zo kwam ze in huis bij tante Anna, die samen met haar man Hendrik Indermaur vanuit de P.C. Hoofdstraat een lucratieve pianohandel dreef.

Vonhoffs vader, aanvankelijk Bertus genoemd, was van eenvoudige afkomst. Willy noemde Bertus echter Bob: 'Dat vond zij vlotter klinken.'¹ Jan, de vader van Bob, was geboren in Nij-

kerk, maar eenmaal volwassen verhuisde hij naar Amsterdam. Daar werkte hij achtereenvolgens als voerman, pakknecht en kantoorbediende. Jan trouwde met winkelierster Hendrika Boterenbrood. Henk is dus vernoemd naar zijn grootmoeder van vaderskant en naar zijn oudoom van moederskant. Henks broer Jan werd vernoemd naar hun grootvader van vaderskant.

In het begin hadden de ouders van Henk het niet breed. Het was een geval van twaalf ambachten en dertien ongelukken. Ze hadden elkaar bij een disconto- en effectenbank ontmoet. Vervolgens moest een van hen de bank verlaten. Willy stapte op. Om bij te verdienen begon het jonge paar een wijnwinkel. Financiële hulp om die dertien ongelukken te boven te komen, heeft Willy waarschijnlijk van haar oom Hendrik gekregen. Hendrik en zijn vrouw Anna verdienden geld als water met de handel in piano's. Zij waren kinderloos gebleven en bij hun overlijden halverwege de jaren zestig ging hun erfenis naar het Nederlandse Rode Kruis.

De economische crisis, die in 1929 was begonnen met de aandelencrash in New York en vervolgens oversloeg naar Europa, maakte het leven er niet gemakkelijker op. Vader Bob werd bij de bank ontslagen en ging daarop met stofzuigers langs de deur. Hij bleek echter geen verkooptalent. Vervolgens kon Bob in dienst komen bij een accountantskantoor. Omdat een klant daarvan een groothandel in wijn dreef, moesten hij en Willy afstand doen van de wijnwinkel. Deze werd in één nacht omgezet in een sigarenzaak, aldus de herinneringen van Vonhoffs broer Jan.²

Bij het accountantskantoor wist Bob het MO-diploma Boekhouden te halen. Daarna kreeg hij de kans om assistent-lid van de Broederschap van accountants te worden en begon hij met de accountantstudie. In 1935 wist de vader van Henk een baan bij de Belastingdienst te bemachtigen. Ze hadden extra krachten

nodig omdat in 1934 de omzetbelasting was geïntroduceerd: indirecte belasting op de verkoop van producten of diensten. In tien jaar tijd wist hij op te klimmen tot inspecteur.

Een grappenmaker

Van jongs af aan was Henk een beetje druk en altijd opgewekt. Maar hij stotterde vreselijk. Rond zijn achtste jaar kreeg hij daarom les in declamatie. Vader Bob deed mee aan declamatiewedstrijden en kon de vaderlandse dichters P.C. Hooft en Joost van den Vondel uit het hoofd citeren.

Henk en zijn broer Jan deden wedstrijdjes wie van hen het beste gedichten uit het hoofd kon voordragen: als de een begon, maakte de ander het gedicht af. Bob nam de jongens mee naar zijn declamatiewedstrijden en liet hen ook deelnemen. Henk kon gedichten relatief gemakkelijk onthouden, omdat hij een soort fotografisch geheugen bezat, zoals zijn omgeving ook steeds duidelijker werd. Hoewel het stotteren verminderde, had hij er op zijn veertiende nog steeds last van. Ook op latere leeftijd viel het een goede luisteraar op. Henk bleef altijd rustig praten om niet over zijn eigen woorden te struikelen.³

Het gezin Vonhoff verhuisde begin december 1934 naar de Pieter van der Doesstraat 110 op tweehoog in Amsterdam-West. Vervolgens ging Henk in 1937 naar de Coppelstockschool, een openbare lagere school. Anneke van Gogh-Vonhoff, Henks nichtje van vaderskant en later moeder van de cineast Theo van Gogh, kwam veel bij de Vonhoffs over de vloer en bleef regelmatig logeren. In haar herinnering waren ze erg gastvrij: 'Alles kon daar, er was altijd eten en het was heel gezellig.'⁴

Bij het ontbijt stond er een draaischijf op tafel met allerlei beleg: chocoladehagel, gestampte muisjes, jam, honing, kaas...

Voor nichtje Anneke was het een luxe; je mocht zoveel pakken als je wilde. Henk ontbeet met minstens vijf boterhammen: 'Hij smeerde er eerst roomboter op, dan kwam de chocoladehagel, daarna weer boter en dan sloeg hij de boterham dubbel.'⁵ Iedereen zat druilerig aan het ontbijt, behalve Henk, die honderduit praatte. Soms was er maar een half brood: 'Dan pakte Henk stiekem een paar boterhammen om ze veilig te stellen.' Het was een *unruly* gezin, zoals Anneke van Gogh-Vonhoff constateerde. Zij herinnert zich dat het eten bij de Vonhoffs een belangrijke rol speelde. Als de Surinaamse kokkin zich had uitgeleefd, genoten ze van enorme maaltijden met veel room. Henk werd een stevige jongen.⁶

Heel gezond waren de Vonhoffjes niet. Vader Bob had last van migraine. Zoon Jan kreeg astmatische bronchitis. Henk had last van hooikoorts en hoofdpijnen. In de zomer slikte hij Incidal; het geneesmiddel had nogal wat bijwerkingen. Ook had Henk vreselijk last van zijn maag. Gelet op zijn toenmalige rijkelijke eetgewoonten wel enigszins verklaarbaar. Om de pijn te verzachten ging hij naar de in die tijd bekende Amsterdamse magnetiseur Maurits.⁷

Al van jongs af aan was Henk nogal slordig en kreukelig; heel anders dan zijn broer Jan. Hij had een keer peperdure voetbalschoenen gekregen en kwam daarna met maar één schoen thuis. Zijn vader was des duivels. Henk moest bij hem achter op de fiets om de schoen te helpen zoeken. Die slordigheid had Henk overigens van zijn vader; de humor van zijn moeder.⁸

Henk was zes jaar toen zijn moeder hem vroeg om een boodschap bij de kruidenier aan de overkant te halen. In de haast of vanwege zijn slordigheid viel hij van de hoge stenen portiektrap. Daarbij versplinterde hij zijn elleboog. In het ziekenhuis lukte het een capabele chirurg om die weer in elkaar te zetten, maar er bleef een knik in zitten. Henk kon er geen kracht meer mee zetten.⁹ Het zegt veel over hem dat alleen zijn echtgenote Loes dit

verhaal kan vertellen. Hij liep niet te koop met zijn persoonlijke tegenslagen en kwalen. Zelfs de leden van zijn latere trimclub, met wie hij allerlei lichamelijke oefeningen deed, wisten hier niets van af. Hij was niet een man die zijn zwaktes liet zien.

Door zijn armbreuk had Henk zo lang school gemist, dat het hoofd liet weten dat hij zijn schooljaar moest overdoen. Zijn vader wilde er echter niet van horen. Hij zei dat hij zijn zoon zelf zou bijspijkeren. En dat gebeurde letterlijk. Zijn vader regeerde met ijzeren hand; evenals Henk op latere leeftijd kon hij zeer driftig zijn. Henk wilde zelf ook niet blijven zitten, zoals zijn weduwe later vertelde. Het incident zal hem mentaal hebben gesterkt.¹⁰

De kinderen Vonhoff werden verwend. Ze hadden een vliegende hollander, een soort kar die met de armen kon worden voortbewogen; er konden meerdere kinderen op. Willy was modern en hield altijd open huis. Er kwamen veel vriendjes van Henk over de vloer, maar nooit vriendinnen of vrouwen, zo herinnerde nichtje Anneke zich. Behalve zij dan.

Henk als Amsterdams straatschoffie (Privécollectie Vonhoff)

Henk las veel, favoriet waren de verhalen van Karl May en ook gedichten. Hij was het lievelingetje van Willy; zij vond het allemaal geweldig wat hij deed. Henk was een prater en grappenmaker. Wat nicht Anneke van Gogh bijstaat, is dat hij altijd opgewekt was. Ze heeft hem nooit zien huilen en evenmin ooit zijn hart horen uitstorten. Hij kon heel onderhoudend zijn. Het was een soort overcompensatie voor zijn stotteren en wellicht ook voor zijn manke arm. Hij wilde de aandacht van zijn omgeving op zich vestigen.

Rondvliegende scherven

Willy was een dominante moeder. Haar kleinkinderen noemden haar 'oma ikke wil'.¹¹ Bob was een goeie man, terwijl Willy de boel onder controle hield. Bob kwam uit een rood nest. In die familie stemden ze allemaal op de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en op de later daaruit ontstane Partij van de Arbeid (PvdA). Moeder Willy kwam echter uit een vrijzinnig-democratisch nest en het was tekenend voor haar invloed dat de kinderen vooral liberaal werden opgevoed. Aan het begin van hun huwelijk woonden ze aan de Hoofdweg op eenhoog, waar het verschil tussen hun levensbeschouwingen mooi zichtbaar werd. Want jaarlijks kwam de koninklijke familie met haar toen gebruikelijke rijtoer door Amsterdam voorbij, waarbij Willy stond te juichen en Bob meesmuilend toekeek. Bij de jaarlijkse 1 mei-optocht van de SDAP waren de rollen echter omgedraaid.

Willy en Bob vonden elkaar in hun afkeer van oorlog en oorlogsspeelgoed: een doos tinnen soldaatjes voor Jans verjaardag werd zonder pardon in de vuilnisbak gedeponeerd.¹² Maar die doortastendheid van Henks ouders kon de naderende Tweede Wereldoorlog niet tegenhouden. Bij het uitbreken daarvan in

mei 1940 was Henk negen jaar oud: 'Dat betekent dat ik vele bewuste indrukken heb opgedaan, wellicht kan worden gesteld dat oorlogsjaren een versnelde ontwikkeling teweegbrengen.'¹³

Hij herinnerde zich hoe zijn vader een ruitjespatroon op de bovenramen plakte om het gevaar van rondvliegende scherven tegen te gaan. Zijn schooljuf, mevrouw Van Delft, vertelde in de klas dat de Duitsers er bezwaar tegen hadden dat joodse en niet-joodse mensen met elkaar omgingen en dat zij daarom afscheid moest nemen: 'De hoofdonderwijzer stond al op de gang om haar naar buiten te geleiden. De klas barstte in huilen uit op enkele kinderen van NSB'ers na, die ons uitlachten om ons kinderlijk gedrag.'¹⁴ Vervolgens nam het aantal lege plekken achter de tafels langzaam toe.

In het begin van de oorlog werd de broer van Bob, die ook Jan heette, opgepakt vanwege hulp aan joodse onderduikers en opgesloten in Kamp Vught.¹⁵ Bob nam de werkzaamheden van zijn broer in de boekhouding waar en zorgde er zo voor dat diens gezin een inkomen had. Het bleek hem gemakkelijk af te gaan. Hij had een enorm gevoel voor cijfers. En zo breidde hij het bedrijf uit. Willy stimuleerde hem daartoe. Anneke van Gogh herinnert zich hoe Henk ook haar moeder naar zijn magnetiseur Maurits toe wilde slepen, omdat zij gespannen was door de opsluiting van haar man in Kamp Vught.¹⁶

De zoon van een joodse relatie van Henks vader, Bertje de Vries, dook bij de Vonhoffs onder. Vader De Vries was directeur van Avri-Patenten, een balansverenfabriek die nog steeds bestaat. Bob deed de administratie en bezat ook aandelen in het bedrijf. De moeder van Vonhoff ging erg relaxed met hun onderduiker om. Hoewel de jongen boven op de vliering zijn slaapkamer had, mocht hij gewoon buiten spelen. De bovenbuurman, een politiemann die later NSB'er was geworden, dreigde dat de jongen kon worden opgepakt, waarop deze elders werd ondergebracht.¹⁷

Henk hielp het Minoli-comité, genoemd naar de familie die het initiatief nam om ondervoede kinderen het eten te geven van families die overhadden. Hij bracht als koeriertje te voet briefjes rond om dit te organiseren. Aangezien de avondklok maar tot acht uur 's avonds activiteiten op straat toestond, moest hij hard lopen. Soms zegden mensen een maaltijd toe die later werd afgezegd: 'Dan moest ik doorgeven aan mensen die op zo'n maaltijd gerekend hadden dat het niet doorging. Dat was soms tragisch.'¹⁸

Zeker in de Hongerwinter van 1944-1945 was er in de regio Amsterdam-Haarlem groot tekort aan voedsel. Aan het eind van de oorlog had Willy hongeroedeem. Ze woog nog maar 45 kilo. De Vonhoffs hadden zo weinig te eten, dat ze zich tevrede moesten stellen met bieten en bloembollen. In die beruchte winter zakten dodelijk verzwakte mensen in elkaar, eenmaal zelfs in Henks armen.¹⁹

Aan het einde van de oorlog pakte Bobs broer Jan zijn zaken weer op en besloot Bob om zelf een administratiekantoor te beginnen. Op 1 december 1945 begon hij in de Pieter van der Doesstraat een eigen kantoor aan huis, vervolgens vestigde hij met een compagnon een adviesbureau aan het Spui en ging al snel zelfstandig door als accountant en belastingconsulent.²⁰ Zijn zoon Jan zou hem later als registeraccountant voorbijstreven. Willy was de regisseur in het gezin. Zij hield het huishouden draaiende en assisteerde op het kantoor.

Churchilliaan

In de zomer van 1943 ging Henk naar de Eerste Hoogere Burgerschool. Een vijfjarige opleiding met een wiskundig profiel (hbs-B). School ging hem niet erg gemakkelijk af. Hij had moeite met de exacte vakken, zoals natuur- en wiskunde. An-

ders dan zijn vader en broer was Henk helemaal niet vaardig met cijfers. Zoals hij later zei: 'Statistieken hebben voor sommigen dezelfde functie als lantaarnpalen voor dronkaards: ze bieden enige ondersteuning maar leiden nimmer tot verlichting.'²¹ Een talenknobbel bezat hij ook niet. In de tweede klas had hij voor Engels en Frans een onvoldoende. Het gevolg was dat hij bleef zitten. In het volgende jaar wist hij voor de talen een voldoende te behalen en voor geschiedenis zelfs een negen. Maar algebra en meetkunde leverden allebei een vijf op en hij ging opnieuw niet over.²²

In 1946 stapte hij daarom over naar de Eerste Openbare Handelsschool (hbs-A). Deze hbs was opgericht in 1869 en telde beroemdheden onder zijn leerlingen, zoals Floor Wibaut, Frederik van Eeden, ondernemer Anton Philips, president van de Nederlandsche Handel-Maatschappij Karel van Aalst, reder en bankier Ernst Heldring en politicus Willem Drees. Henk kreeg staatsinrichting en ontdekte hoe boeiend hij dit vak vond. Hier ontloek zijn maatschappelijke belangstelling.

Op deze school had Henk het veel meer naar zijn zin. In een essay over 'De problemen waarvoor de overheid in de jaren na de oorlog geplaatst is' ontvouwde hij liberaal-politieke ideeën. Hij pleitte ervoor dat de overheid minder zou ingrijpen in de economie, omdat dit volgens hem niet zo efficiënt en effectief was als particulier initiatief; bovendien werden de persoonlijke vrijheid en eigen verantwoordelijkheid van het individu ondergraven. Zo hoopte hij dat de overheid de te grote bescherming van de werknemer in loondienst zou beëindigen. Het streven naar sociale rechtvaardigheid vond hij echter zeer billijk en juist. Daarom vond hij dat de overheid een sociaal vangnet moest aanbieden.²³

Vonhoff spiegelde zich aan de Britse staatsman Churchill, die de Tweede Wereldoorlog tot een goed einde had gebracht. In een schoolopstel doet hij zich voor als Churchill die een verslag